

Doç. Dr. Ayşe YILDIZ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Ankara/TÜRKİYE

yildiz@gazi.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0920-8030

**KLASİK TÜRK ŞİİRİNDEKİ “TAŞ
YASDANMAK” DEYİMİNDEN HZ.
YAKUP’UN BEYTEL’İNE**

FROM THE IDIOM “TO LEAN ON A ROCK” IN
THE CLASSICAL TURKISH POETRY TO
“BETHEL” OF PROPHET JACOB

DOI Number: 10.28981/hikmet.481508

ÖZ

Klasik Türk şiirinde kimi zaman tek başına kimi zaman da “toprak döşenmek”le beraber kullanılan bir deyim olan “taş yasadmak”, edebî metinlerde yeterli sayıda tanığı olmasına rağmen sözlüklerde yer almamış bir yapıdır.

Sınırlı sayıda araştırma, “taş yasadmak”ın aşıklık göstergelerinden biri olduğu ve klasik şiirin aşık tipinin şiir kurgusunda karşılaşılan sıkıntı, dert ve çaresizlik gibi manevi deneyimlerin ifadesinde şairler tarafından kullanıldığı belirtilir. Bu çalışmada deyime verilen anlam, sözlüklere girmemiş bir deyim/ ifade kalıbını yorumlaması açısından değerli olmakla beraber, söz konusu deyim anlam çerçevesinin tam olarak çizilmediğini düşündürmektedir.

İbrani mitolojisine göre, annesinin onu öldüreceklerine dair uyarısı ile kardeşi ve yeğeninden kaçan Yakup peygamber, bu kaçış yolculuğunda taşlardan birini yastık olarak başının altına koyup uykuya dalar. Rüyasında yeryüzü ve gökyüzü arasında bir merdiven olduğunu, meleklerin bu merdivenden inip çıktığını görür. Aynı rüyada tanrısal bir sesin, üzerinde uykuya daldığı toprağı kendisine vereceğini ve kendisini koruyacağını söylediğini işitir. “Toprak üzerinde taşla yaslanarak” uyuyan Yakup peygamberin bu anlatısından hareketle anlamlandırma konusunda ihtilaflar yaşanan “taş yasadmak” deyimine yeni bir anlam önerisi sunulması ve deyim oluşmasına temel olduğu düşünülen mitolojik köken üzerinden bir tartışma yapılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, taş yasadmak, Hz Yakup, beytel, mitoloji.

ABSTRACT

As an idiom that occasionally stands alone or is sometimes used together with “being floored with soil” in Classical Turkish poetry, “to lean on a rock” is a structure which has never appeared in dictionaries despite having been witnessed in literary texts enough.

In a limited number of studies, it has been mentioned that “to lean on a rock” is one of the indicators of being devoted and is used by poets to express spiritual experiences such as trouble, misery and despair seen in the poetry fiction of devotee stereotype classical poems. It is thought that the meaning attributed to the idiom is missing the entire meaning although it is valuable in that it interprets an idiom/phrase which is not found in dictionaries.

According to the Hebrew mythology, Prophet Jacob, who escapes from his brother and nephew upon the warning of mother that says they will kill him, falls into sleep after putting a rock under his head as a pillow during his escape. In his dream, he gets an image of stairs between the earth and heavens and angels climb up and down the stairs. In the same dream, he hears a divine voice to tell him that Jacob will be donated with the land on which he sleeps and be protected. From the anecdote of Prophet Jacob, who “sleeps on the soil leaning on a rock”, it is aimed to offer a new meaning to the idiom “to lean on a rock”, which has been a contradictory issue of meaning attribution and to discuss that on the basis of the mythology which led to the appearance of the idiom.

Keywords: Classical Turkish Poetry, to lean on a rock, Prophet Jacob, bethel, mythology.

GİRİŞ

“Taş Yasdanmak” Deyimine Verilen Anlamlar ve Deyim Etrafında Oluşan Hayaller

Osmanlı Şiirinde kullanılan deyim/ ifade kalıplarından biri olan “taş yasdanmak”, Mehmet Kanar’ın Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü dışında sözlüklerde yer bulamamıştır¹. Kanar, ibareye “taşı yastık edinmek” şeklinde bir anlam vermiş, onun mecaz yoluyla kazandığı anlamlara değinmemiştir (Kanar, 2011: 653). Ozan Yılmaz’ın “Gelenekten Deyişe” Klasik Türk ve Fars Edebiyatlarının Ortak İfade Biçimlerinden “Başa Toprak Saçmak” isimli makalesinde Fars ve Türk edebiyatında yas ifade eden deyimler arasında “taş yasdanmak” deyimine de yer verir. Ozan Yılmaz deyim için;

“Bu ifade kalıbı da ‘başta toprak koymak’ ve ‘toprak döşenmek’ yapılarıyla aynı anlamı taşır. Şairlerin âcizlik ve çaresizlik bildirmek amacıyla kullandıkları bu yapı, evsiz barksız kalmış bir kimsenin içler acısı durumunu gözler önüne serer. Çaresiz âşık kendisine yorgan/döşek olarak toprağı seçerken, yastığı da sert taştan başka bir şey değildir. Özellikle sevgilinin eşiğı taşı bir âşık için uyuyacak en uygun yer olarak görülür. ‘Taş yasdanmak’ ifadesiyle muhtaç, âciz ve hakîr olma durumunun dile getirildiğı açıktır.[...]”

ifadelerini kullanır. Yılmaz, Kadı Burhaneddin, Mesihî, Zâtî, Hayâlî ve Hayretî divanlarından alıntılıdığı beş örnek beyit tanıklığında, “taş yasdanmak”ın âşıklık göstergelerinden biri olduğunu belirtir. Söz konusu deyim, âşık tipinin şiir kurgusunda karşılaşılan manevi deneyimlerinden olan ve klasik şiirde sıkça işlenen sıkıntı, dert ve çaresizliği ifade etmede kullanılmıştır (Yılmaz, 2013: 345-346). Yılmaz’ın makalesinde deyim verilen anlam, sözlüklere girmemiş bir deyim/ ifade kalıbını yorumlanması açısından değerli olmakla beraber deyim kökenine dair bir sorgulama yapılmamıştır.

Bu çalışmanın temel amacı olan deyim köken sorgulaması için öncelikle Tevrat’ta da yer alan bir İbranî mitosu anlatılacak, bu mitosun olay halkalarına işaret edilecektir. Ardından klasik Türk şiirinde tespit edilen “taş yasdanmak” ibaresinin yer aldığı beyitlerde öne çıkan duygu/hayal/fikirler, mitosun olay halkaları ile karşılaştırılarak yorumlanmaya çalışılacaktır.

Tevrat ve Apokrif Metinlere Göre Yakup’un Rüyası²

İshak ve karısı Rebeka, 20 yıl çocuksuzluk problemi yaşadıkdan sonra Rebeka Esav ve Yakup’a hamile kalır. Daha anne karnındayken sürekli mücadele hâlinde olan ikizlerden yakınan Rebeka’ya Tanrı şu cevabı verir:

“Rahminde iki ulus var. Senden iki ayrı halk doğacak. Biri öbüründen güçlü olacak, büyüğü küçüğüne hizmet edecek.”

¹ Bununla ilgili şu sözlüklere bakılmıştır: (Tanyeri,1999); (Dehhudâ, CD); (Onay,1992); (Aksoy,1994); (Tülbentçi, 1977); (Parlatır, 2008); (Eyüboğlu, 1973); (TDK, 1978).

² Kur’an’da Yakup Peygamberin rüyasından bahsedilmediğı için peygamberler tarihi ve tefsirlerde yer alan anlatılar İsrailiyat kaynaklıdır. Bu sebeple anlatının İslami kaynaklardaki varyantları buraya alınmamıştır.

Doğum zamanı geldiğinde önce doğan çocuk kırmızı ve tüylüdür. Bu sebeple adı “tüylü” anlamına gelen Esav olur. Diğer çocuk, eliyle Esav’ın topuğunu tuttuğu için, “topuk tutan, hileci” anlamında Yakup adını verirler.

İbrani anlatılarında Esav’ın, maddi dünyayı, Yakup’un ise metafizik dünyayı tercih ettiği kabul edilir. Midraş anlatılarına göre, Esav kural tanımaz ve suç ve şiddet eğilimli biridir (Graves ve Patai, 2013: 271-272).

İshak çok yaşlanmış ve gözleri görmez bir hâlde, ölüme iyice yaklaştığını hissetmektedir. Büyük oğlu Esav’ı çağırarak, bir geyik avlayıp onun etinden güzel bir yemek yaparak kendisine getirmesini ister. Bu yemeği yedikten sonra Esav’ı kutsayacağını ifade eder.

Bu konuşmayı duyan anne Rebeka, Esav’ın putperest Hititli kadınlarla yaptığı evliliklerden rahatsız olduğu ve kutsanarak onun peygamber olmasını istemediği için durumu Yakup’a anlatır. Esav’dan daha hızlı davranarak sürüden iki oğlak getirmesini ve kendisinin bu etle hazırlayacağı yemeği babası İshak’a götürmesini ister. Babaları İshak’ın, Yakup’un Esav’ın yerine geçtiğini anlamaması için anne Rebeka’nın planları vardır. Esav’ın giysilerini Yakup’a giydirir. Enselerini ve ellerini oğlak derisiyle kaplar. İshak Yakup’un sesini tanır. Ancak Yakup, kendisinin Esav olduğunu söyler, elleri ve ensesi de oğlak derisiyle kaplı olduğu için babası dokunsa da tanıyamaz. Yemeği yedikten sonra Yakup’u kutsar. Bu kutsama duası, verimli topraklar, buğday ve şarabın yanı sıra ulusların ona boyun eğmesi ile kardeşine egemen olmasını da içermektedir. Esav, avdan döndükten sonra babasının yanına gelir. Ancak babası olayın aslını anladığında artık çok geçtir. Esav’ın bütün itiraz ve ısrarına rağmen, İshak Esav’a, zengin topraklardan uzak yaşayacağını, kardeşine hizmet edeceğini söyler. Esav hem babasına hem de kardeşine karşı öfke dolar. Babasının ölümünden hemen sonra kardeşini öldürerek intikamını almaya yemin eder (Graves ve Patai, 2013: 283-285). Rebeka, Esav’ın bu niyetinden Yakup’u haberdar eder. Esav, bu düşüncesini gerçekleştirirse amcası İsmail’in de Esav’ı öldüreceğinden korkan Rebeka, iki çocuğunu kaybetme ihtimali karşısında Yakup’a dayısı Laban’ın yanına kaçmasını, Esav’ın öfkesi geçinceye kadar da geri gelmemesini öğütler. İshak’a ise, Hititli putperest kadınlardan şikâyet eder. Esav gibi Yakup’un da onlarla evlilik yapma ihtimalinden korktuğunu anlatır. İshak bunun üzerine Yakup’a Laban’a gidip dayısının ikiz kızlarından biriyle evlenmesini söyler.

Yakup, memleketinden ayrılarak yola çıkar. Esav ise oğlu Elifaz’dan Yakup’u öldürmesini ister. Okçuluktaki yeteneği ile tanınan Elifaz, amcasını Şekem’de yakalamış ancak canını bağışlaması yönündeki yalvarmaları karşısında tüm eşya ve kıyafetlerini alarak onu özgür bırakmıştır. Fakat yine de Esav’ın kendisini takip ettiği korkusundan kurtulamayan Yakup, üzerinde hiçbir giysisi olmadığı halde Luz kenti yakınlarında geceleme zorunda kalır. Taşlardan birini başının altına koyarak uyur. Rüyasında, gökyüzünden yeryüzüne doğru bir merdiven olduğunu, başının göklere eriştiğini, meleklerin bu merdivenden yeryüzüne inip çıktığını görür. Bu meleklerin çıktıkları basamak sayıları daha sonra Yakup tarafından İsrailoğulları’nın esarete kalacağı süre olarak yorumlanacaktır. Bu sırada tanrısal bir ses kendisine, “Atan İbrahim’in, İshak’ın tanrısı benim. Üzerinde yattığın toprakları sana ve soyuna vereceğim[...] Seninle birlikteyim. Gideceğin her yerde seni koruyacak

ve bu topraklara geri getireceğim [...]” dediğini duyar. Yakup uyanınca, “Tanrı burada ama ben farkına varamadım” diyerek korkuya kapılır ve pişmanlık duyar. Bulduğu yer ve yastık edindiği taş için “Bu, tanrının evinden başka bir yer olamaz. Burası göklerin kapısı” der. Ertesi sabah, başının altına koyduğu taşı, anıt olarak diker, üzerine zeytinyağı döküp *beytel*³ (Tanrı’nın evi) adını verir (Graves ve Patai,2013: 293-294; Kitab-ı Mukaddes, 2012: 41-46, 1-19).

İbranî Mitosunda Yakup’un Yolculuk Anlatısındaki Olay Halkaları
Çaresizlik Yakup’un çaresizlik içinde kardeşinin kılığına girmesi
Çare Arama Yakup’un içinde bulunduğu duruma çare aramak ve yardım amacıyla yolculuğa çıkması, evinden, ailesinden ve memleketinden ayrılması
Taş Yakup’un gece taşın üzerinde uyuması.
Siyah Renk- Gece-Beytel Yakup’un bu yolculuğu gece yapması ve üzerinde uyuduğu taşın bir beytel olması
Çöl (Ova, Toprak) Yakup’un yolculuğunda yastık edindiği taşın yanısıra çöl/toprağın ona döşek olması
Uyku/Rüya Yakup’un “taş yasanıp toprak döşendiği” sırada uykuya dalıp bir rüya görmesi
Erek Nesnenin (Memduhun) Bulduğu Mekânlar (Eşik, Kapı, Gökyüzü, Cennet) Yakup’un rüyasında gökyüzü ile yeryüzü arasında bir kapı açıldığını görmesi ve o kapının göklerin kapısı olması
Cennet, Gül Bahçesi, Huri, Melek, Pervaz Etmek Yakup’un rüyasında gökyüzünden açılan bu kapıdan yeryüzüne uzanan

³ Yunanca kökenli bir kelime olan “baetylos”, belirli aralıklarla yağ, şarap ve kanla meshedilen, cennetten yeryüzüne geldiğine ve içinde tanrının bulunduğu inanan sütun anlamındadır. İbrancadaki “beytel” ise, Fenike ya da İbranca kökenli “tanrı El’in evi” anlamına gelen “Beth-El”den dönüşmüş olmalıdır. (Graves ve Patai, 2013: 297).

merdivenden meleklerin inip çıkması
<p>Lütuf, Merhamet, Şefkat, Vaat, Müjde</p> <p>Yakup’un rüyasında, tanrısal bir sesin kendisine hitap ederek, yanında olduğunu müjdelemesi, Yakup’un yardım ve lütfü mazhar olması</p>
<p>Uzun Yıllar Geçmesi</p> <p>Yakup’un rüyasında gördüğü merdivenin basamak sayıları ile İsrailoğulları’nın sürgünde kalacağı yıllar arasında sembolik bağlantıların olması</p>
<p>Tekâmül</p> <p>(Kemal Mertebesi, İtibar Bulmak, Teslimiyet, Sarhoşluk/Cezbe,Rütbe, Ay)</p> <p>Yakup’un yolculuk öncesi babası tarafından kutsanması; Yolculuk sırasında gördüğü rüyanın ardından tanrısal hitaba mazhar olup itibar bulması, rüyasındaki sesin kendisine yönelik telkinlerine teslimiyet gösterme ve rüyasının sembolik değerini anladığında ise yastık edindiği taşı kutsaması</p>
<p>Can Vermek, Ölüm, Mezar, Matem, Pişmanlık</p> <p>Yakup’un yolculuğa, babasının ölümünün ardından çıkması.</p> <p>Yakup’un kardeşi ve yeğeni tarafından öldürüleceğine inanması.</p> <p>Yakup’un uyandığı sırada bulunduğu yerde tanrının olduğunu anlayamamış olmasından pişmanlık duyması</p>
<p>Taş Kalplilik, Düşman</p> <p>Kardeşi ve yeğenin Yakup’a düşmanlık beslemesi.</p> <p>(Kimi apokrif metinlere göre), Yakup’un yolculuğa çıkmasının ardından kardeşi Esav’ın isteğiyle iyi bir avcı olan yeğenin Yakup’un peşine düşerek onu yakalaması, tüm eşya ve elbiselerini alması ancak Yakup’un yalvarışları karşısında canını bağışlaması</p>
<p>Kaos</p> <p>(Ezel, Su, İrmak)</p> <p>Su ya da su kaynakları doğrudan Yakup’un rüyasında görülmemekle birlikte, Mezopotamya’da tüm tapınakların ilahi ve kozmik bir su kaynağı üzerine inşa edildiği inancı sebebiyle dolaylı olarak ilişkilidir.</p>

Klasik Türk Şiirinde “Taş Yasdanmak” Deyiminin Geçtiği Beyitlerde Öne Çıkan Duygu, Hayal ve Fikirler

Şiirlerde kimi zaman “toprak döşenmek” deyiimiyle kimi zaman da tek başına yer alan “taş yasadmak”, Yılmaz’ın da belirttiği gibi çoğunlukla bir acizlik ve çaresizlik vurgusu eşliğinde sevgilinin eşiği, yolu, yolunun toprağı ve mermer (seng-i hâre) ifadeleriyle birlikte kullanılır.

Taradığımız eserlerde⁴ tespit edilen “taş yasadmak” deyiimi ile beraber kullanılan duygu, hayal ve fikirler ve bunların izlendiği örnek beyitler şu şekilde listelenebilir:

1) Çaresizlik

(Zorluklar, Yokluk, Bela/Gam Yolu, Mutsuzluk, Kimsesizlik, Yetimlik, Gözyaşı, Dert)

Deyimin yer aldığı hemen her beyitte çaresizlik ve üzüntü ifadeleri yer almaktadır. Yılmaz’ın makalesinde belirttiği üzere (Yılmaz, 2013: 345) deyiime birincil düzlemde verilecek anlam da çaresizlik ve âcizliktir:

Belâ yolunda toprak döşenüp taş yasadnur şimdi
Benüm teg varsa bir şûrde deryâdur ‘Alî Bâlî
Edirneli Şevkî Divanı (Durmuş ve Canım, e-kitap: 338)
[Şimdi bela yolunda toprağı döşek taşı yastık edinir benim gibi çılgın bir deniz varsa o da Ali Bâlî’dir].

Yetîm-i dil ‘aceb mi yasadnursa işigin yârün
Nic’itsün kimsesi yokdur tayanur âsitânına
Mesîhî Divanı (Mengi, 1995: 255)
[Gönül yetimi, yârin eşiğini yastık edinirse bunda şaşılacak ne var? Ne yapsın? Kimsesi yoktur onun eşiğine dayanır].

2) Geda, Düşkün, Kul, Sürünmek, Gam, Hasta (Yaralı, İncinmiş), Âşık

Çaresizlik ve üzüntü duygularıyla yakından ilgili olan bu başlık, daha çok âşık tipinin sevgili karşısındaki konumu ile fiziksel ve duygusal durumunu tasvir eden ifadeleri kapsar. Sevgilinin eşiğinde sürünen, zavallı bir aşk hastasının aslında sevgilinin kapısındaki kulluktan hoşnut olduğunu gösteren tasvirler bu başlık altında değerlendirilmiştir:

⁴ “taş yasadn-” deyiiminin tanıklarına rastlanılan divan ve mesnevilerin yüzyıllara göre listesi aşağıda verilmiştir. Tarama için basılı ve elektronik kitapların yanı sıra www.tebdiz.com’dan da yararlanılmıştır.

(14.yy) Mürîdî Pend-i Ricâl, Kadî Burhâneddin Dîvânî, Yûnus Emre Dîvânî

(15.yy) Hamdî Dîvânî, Necâtî Bey Dîvânî, Mihrî Hatun Dîvânî, Karamanlı Aynî Dîvânî, Edirneli Şevkî Dîvânî, Tâcizâde Cafer Çelebi Dîvânî, Ahmed-i Rıdvân Dîvânî, Mesîhî Dîvânî, Zâtî Dîvânî, Adlî Dîvânî

(16.yy) Hayâlî Bey Dîvânî, Âşık Çelebi Dîvânî, Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânî, Nev’î Dîvânî, Cinânî Dîvânî, Sehî Bey Dîvânî, Hayretî Dîvânî, Hicrî Dîvânî, Celîlî Dîvânî, Kalkandelenli Mu’idî Dîvânî, Mostarlı Ziyâî Dîvânî, Mürekkepçi Enverî Dîvânî, Hâverî Dîvânî, Fuzûlî Leylâ ile Mecnûn, Rahîmî Dîvânî, Surûrî Dîvânî, Sihrî (Mecmua içerisinde), Şem’î Dîvânî, Yakînî Dîvânî

(17.yy) Mezâkî Dîvânî, Azmîzâde Hâletî Dîvânî, Rezmî Dîvânî Sûheylî Dîvânî,

(18.yy) Mirzâzâde Mehmed Sâlim Dîvânî, Kânî Dîvânî

Nice benzer rûyuna yitmez mi bu rûşen delîl
 Mihr hod taş yasdānup toprak dōşenmiş bir zelîl
 Gelibolulu Mustafa ÂlîDivanı (Aksoyak, e-kitap: 901)

[Güneş senin yüzüne nasıl benzeyebilir? Güneşin taşı yastık, toprağı dōşek edinmiş bir zavallı olması, bu durum için apaçık bir delil değil midir?].

Yasdanam taş işiginde dahı toprak dōşenem
 Kapusunda sürünem sâye-i dîvârı olam
 Tacizâde Cafer Çelebi Divanı (Erünsal, e-kitap: 435)

[Eşiğinde taşı yastık, toprağı dōşek edineyim. Kapısında sürünüp duvar gölgesi olayım].

Bir şâha kul olmak gerek hergiz ma’zûl olmaz ola
 Bir işik yasdānmak gerek kimse elden almaz ola
 Yûnus Emre Divanı (Tatçı, e-kitap: 266)

[Azli imkânsız bir şekilde bir padişaha kul olmak gerek. Bir eşiğı yastık edinmek gerek ki kimse onu elden almasın].

Gamundan haste olup dil kapunda yasdānur taşı
 Terahhum kıl ki ‘uşşâkın katı yasdıkdadur başı
 Mihrî Divanı (Arslan, e-kitap: 155)

[Gönül gamından yorgun düşüp kapında taşı yastık edinir. Merhamet et, âşıkların başı sert yastıktadır].

‘Âciz olan kişiden ne istenür
 Sonra toprak dōşenür taş yasdānur
 Müridî- Pend-i Ricâl (Kılıç, 2005:309)

[Zavallı kimseden (âşık) olan kişiden ne istenir? Sonra, toprağı dōşek taşı yastık edinir].

İşigün taşını yasdānmaz olmayan sana ‘âşık
 Meseldür kim tabîbâ sag olan baş istemez yasdık
 Âşık Çelebi Divanı (Kılıç, e-kitap: 117)

[Sana âşık olmayan eşiğinin taşını yastık edinmez. Ey tabip, bu bir atasözüdür ki hasta/âşık olmayana yastık gerekmez].

3) Çare Arama (Ümit, Arzu, Deva, Yardım İsteme, Ayrılık, Sürgün)

Zor durumda kalan mutsuz ve incinmiş birinin yardım isteme/çare arama ümidiyle bir taşı/eşiği kendine yastık edinmesi hayali ya da kimi zaman sürülmek ve sürgün ifadelerini içeren beyitler bu başlık altında değerlendirilmiştir:

Dil sorar yasdanmag için işigün taşın bana
Âferin ‘aklına kim dîvâneye taş andurur
Mu’idî Divanı (Tanrıbuyurdu, e-kitap: 103)

[Gönül eşiğinin taşını yastık edinmek için ağzımı arar. Onun aklına aferin ki, deliye taş hatırlatır (Benim de aklıma düşürür)].

Nice ol şivekârı hep görenler mübtelâ olmaz
Eşiğin yasdanur her dem o bâbdan cüdâ olmaz
Nice ol lebleri şîrîne bu cânlar fedâ olmaz
Hezârân derdüme dermân iderlerse devâ olmaz
Olur bir bûsesi yârun bana bin dürlü dermânım
Rezmî Divanı(Gürbüz 2012: 129)

[O şivekârı görenler ona nasıl âşık olmaz? Her an eşiğini yastık edinerek o kapıdan ayrı olmaz. O lebleri şirine nasıl canlar feda edilmez? Binlerce derdime derman etseler de çare olmaz. Yârin bana bir busesi bin türlü derman olur].

4) Taş

Bu dünyaya ait olmayan bir kutsallığı simgelediğine ve içinde bir yaşam barındırdığına inanılan işlenmemiş taşlar, pek çok inanış ve mitolojide öte dünya, ay ve cennetle ilişkilendirilerek kutsal kabul edilmiştir. Musa’nın on emri dağda alması, Yakup’un simgesel rüyayı gördüğü uykuda başının altında taş olması, Süleyman Mabedi’nde dünyanın merkezi olduğuna inanılan taş ve Kâbe’deki Hacerü’l-esved, kutsallık atfedilmeleri dolayısıyla taş simgeciliğinde önemli taşlardır (Tanyu, 1968: 34-35, 177-182). Aslına bu taşlara önem atfedilmesi ve simgesel taşlar haline gelmesi temelde tapınak fikriyle alakalıdır. Çünkü yüksek dağlar, tepeler, kutsal kabul edilen ağaçlar ve merkez fikri barındıran mekânlar, insan tarafından keşfedilerek kutsallaştırılmış ve böylelikle ilk tapınaklar olarak karşımıza çıkmıştır (Eliade, 2015: 357-358). Yerleşik hayata geçildikten sonra, yine tanrıların işaretleriyle –ki bu işaretler çoğunlukla rüya yoluyla iletilirdi-insanlar tarafından tapınaklar inşa edilmeye başlanmıştır. Mezopotamya tapınak mimarisinin temel özelliği, evreni yeniden inşa anlamı taşıdığı için mekân ve mekâna ait tüm detaylar kozmik bir varoluşu yansıtmaktadır. Yine kutsal kabul edilen bir su (abzu) üzerine inşası

ve kutsal tepeyi (duku) simgeleyen bir bölümünün bulunması Mezopotamya tapınaklarının ayırt edici özelliklerindedir (Demirci, 2013: 79-91)⁵. Klasik Türk şiirinde sertlik, katılık ve değişmeyen bir güç olma yönleriyle benzetmelik olarak kullanılan taş, antik kültürlerde var olan kutsallık, tapınak ve merkez fikrini işaret ettiğini düşündüren beyitlerde de izlenebilir.

5) Siyah Renk, Gece/Kâbe

Özellikle tasavvuf ve Sebki-Hindî etkisiyle yazılan şiirlerde olumlu anlamlarla kullanılsa da klasik şiirin genel renk simgeçiliğinde siyahın olumsuz çağrışımları olduğunu belirtmek gerekir. Figüratif olmayan siyah göktaşlarının (Hacereü'l-esved, Beytel, Kybele vb.) doğrudan ya da dolaylı bir şekilde metinlerde olumlu çağrışımlarla ele alınması siyah rengi simgesel değer açısından iki yönlü kılmaktadır.

Siyah renk ve gece, yeniden doğuş, inisiyasyon öncesi karanlık ve dünyanın merkezine dönüşü simgelemektedir (Cooper, 1979: 112). Bu simgesel değerlerle, Yakup’un rüyası arasında şöyle bir bağlantı kurulabilir: Yakup, kardeşinden kaçarken yolculuklarını –yakalanmamak için- geceleri yapmaktadır. Bu yolculuk sırasında bir gece dinlenmek amacıyla bir “taşı yasadanarak” uyur. Ve tanrısal mesajları aldığı bir rüya görür. Mitostaki gece ve karanlık, Yakup’un inisiyasyon öncesi karanlığına işaret ederken, bulunduğu yerin tanrının evi ve dünyanın merkezi olduğunu anlaması da yine siyah rengin sembolik değeri ile paralellik göstermektedir. Bu sebeple “taş yasadanmak” deyimini ile birlikte şairlerin kullanmayı tercih ettikleri, gece, siyah renk ve Kâbe bu sembolik değerlerle beraber düşünülmelidir. Sehî Bey’in “taş yasadanmak” deyimini kullandığı beyitteki Kâbe de bu bağlamdadır:

Fürkatünden Ka’be toprak döşenür taş yasadanur
Meryemâsâ kara geymiş ihtiyâr itmiş fenâ
Sehî Bey Divanı (Yekbaş, 2010: 87)

[Kâbe senin ayrılığından toprağı döşek taşı yastık edindir. Meryem gibi karalar giyerek yokluğu tercih etmiştir].

6) Çöl (Ova, Toprak)

Boşluk ve kuraklığı çağrıştıran çöl, toplumsal hayattan uzaklaşmayı ve mistik bir inzivayı da sembolize eder (Nanon, Olorenshaw ve Oliver-Klein, 2014: 155). Sahra kelimesinin kır ve ova anlamları düşünüldüğünde açık mekân olarak nitelendirilebilecek doğal ortamların bu gruba dâhil edilmesi mümkündür. Klasik şiir metinlerinde çoğunlukla gam, aşk ve bela gibi olumsuz ifadelerle tamlamalı şekilde görülen bu yapı kimi zaman da Mecnûn’a telmih için kullanılır. Deyimin geçtiği örnek beyitlerde de “sahra” ifadesi, Ferhâd u Şîrîn ve Leylâ vü Mecnûn hikâyelerine göndermeler yapar:

Reh-i gamda yitüp Ferhâd vire cân-ı şîrîni

⁵ Yüksek yerlerin/yapıların aynı zamanda “yüksek şuur yerleri” sayılması, bu minvalde Arafât, Kuzah Tepesi ve Kâbe’nin de birer “meş’ar” sayılması, bunun şiirle ilişkisine dair ayrıca şu çalışmaya bakılabilir: (Dağlar, 2014: 216-220).

Döşenmiş dâmen-i sahrâya vü kuhsâra yasdanmış
Hicrî (Gıynaş, e-kitap: 1253)

[Ferhat, gam yolunda kaybolup tatlı canını vermeyi düşünerek, çölün eteğine ve dağa yaslanmış].

Eşiğin yasadanuban ey saçı Leylî her şeb
Sanma kim ‘âşık-ı Mecnûnunu yabanda yatur
Yakînî Divanı (Zülfe, e-kitap: 185)

[Ey gece saçlı! Her gece eşiğini yastık edinen çılgın âşık zannetme ki çölde yatmaktadır].

Şarâb-ı ‘aşk hoş kattâl imiş içmiş iki ‘âşık
Yıkılmış biri sahrâda biri kûhsâra yasdanmış
Hayâlî Bey Divanı (Tarlan, 1945: 215)

[Aşk şarabı ne etkileyici, şiddetliymiş. Onu içen iki âşığın biri (Mecnûn) sahraya düşmüş diğeri (Ferhâd) dağı yastık edinmiş].

7) Uyku/Rüya

Klasik şiirde sıklıkla bilinçsizlik ve habersizlik durumları için kullanılan uyku ve rüya, dinlerin mistik yorumları ve mitoslarda gizli olan için bir mesaj ya da şifre olarak yorumlanmıştır. Eski devirlerden itibaren hükümdar saraylarında bulunan kâhinler, rüya yorumcuları ve müneccimler aslında bu inanışın binlerce yıl boyunca devam ettiğini gösterir.

Yakup’u ataları/peygamberlerinden biri olarak kabul eden Musevîlerin kutsal kitap yorumlarından biri olan Talmud’da da rüya yorumları önemli bir yere sahiptir ve rüyanın öte dünyadan gönderilen bir mesaj olduğu kabul edilir (Nanon, Olorenshaw ve Oliver-Klein, 2014: 511). Bununla birlikte, Mezopotamya mitolojisinde, tapınakların inşası ve onarımı için rüyalar aracılığıyla tanrıdan izin alınması sebebiyle rüya ve tapınak arasında var olduğu kabul edilen ilişkiyi hatırlamak yerinde olacaktır (Demirci, 2013: 81). Rüya ve kutsal arasındaki ilişki, Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde mezar taşına yaslanarak uyumak şeklinde kendini gösterir:

Bîmâr teninde kalmayıp tâb
Kılmışdı mezâra yasadanup hâb
Fuzûlî- Leylâ vü Mecnûn (Doğan, e-kitap: 197)

[Hasta bedeninde takat kalmayıp mezara yaslanıp uyumuştur].

8) Erek Nesnenin (Maksadın/Memduhun) Bulunduğu Mekânlar (Eşik, Kapı, Dergâh, Gökyüzü, Cennet)

Eşik, bir sınır sembolü olup, kutsal olmayandan kutsala geçişi, yeni bir dünyaya girişi simgeler (Cooper, 1979: 171). Eşik, karşıtlıklar arası sınır

olmakla birlikte aynı zamanda bu karşıtlıkların iletişim yeridir (Eliade, 2017: 25).

Kapı da tıpkı eşik gibi, kabul ya da reddedilme, dâhil olma ya da dışarısında kalma gibi simgesel değere sahiptir. Bir dönüşüm işareti olan kapı, bir hâl ya da makamdan diğerine geçişi, yeni bir hayata girişi, inisiyasyonu ifade ederken aynı zamanda gücün de sembolüdür (Nanon, Olorenshaw ve Oliver-Klein, 2014: 330-331). Kutsal olmayanın kutsal olandan eşik, kapı vb. bir sınırla ayrıldığı alanlarda gökyüzüne doğru açılan bir kapı vardır. Bu kapıdan tanrılar yeryüzüne inebildiği gibi, insanlar da gökyüzüne/tanrı katına yükselebilir (Eliade, 2017: 26). Yakup’un rüyasında da gökyüzü ile yeryüzü arasında bir kapı açılır. Açılan bu kapı göklerin kapısıdır:

Kapu Allah kapusu eşigin bâlinveş yasadan
Derinde der-be-der dîvâne-yüm gayrı derüm yokdur
Kânî Divanı (Yazar, 2010: 528)

[*Kapı Allah kapısıdır, eşigine yastık gibi yaslan. Kapında kapı kapı gezen bir divaneyim, başka kapım yoktur.*]

Taş yasadanup kapunda geh toprak döşenür
Yaş dökdi zâr oldı anup hicr-i yâr âb

Ahmed-i Rıdvân Divanı (Çeltik, e-kitap: 118)

[*Su, sevgilinin ayrılığını hatırlayarak ağladı, yaş döktü. Bu sebeple kapında bazen toprağı döşek, taşı yastık edinir.*]

Tanrı katına yükselme simgelerinden biri olan merdiven ise, Yakup’un rüyası ile İbranî, miraç ile İslamî gelenekte var olmuş, Hıristiyan mistisizmde de simgesel değerini korumuştur. Semavi dinlerin yanı sıra diğer inanış ve mistik anlayışlarda da gökyüzüne/tanrı katına yükselme önemli bir motiftir. Bu seyahati gerçekleştiren kişinin dünyanın merkezi (axis mundi)nde bulunduğu inanılır (Eliade, 2015: 120-121).

Merdiven, İbranî anlatılarında Yakup’un rüyasıyla beraber kutsallık kazanmış bir simgedir. Söz konusu merdivenin tanrının katına çıkmak amacıyla kullanılması, Mezopotamya tapınak mimarisinin genel özelliği olan zigguratlarla yakından ilgilidir. Çünkü her ikisi de tanrıya ulaşma görevi görmektedir. Nitekim İbranice “merdiven” anlamındaki “sullam” ile Akadca ziggurat anlamına gelen “simmultu”nun aynı kökten kelimeler olması bu simgesel ilişkiyi desteklemektedir. Yani, Mezopotamya’daki tapınak, Yakup’un rüyasında simgesel bir merdivene dönüşmüştür (Demirci, 2013: 89-90). Gökyüzünden açılan bu kapıdan yeryüzüne bir merdiven uzanır ve melekler bu merdivenden inip çıkarlar. “Taş yasadanmak” deyiminin yer aldığı aşağıdaki beyitler de gökyüzüne/tanrı katına yükselmenin, yukarıda bahsedilen sembolik unsurlarını barındırırlar:

Yasadanurken işigin ol âfitâbun Enverî
Arş-ı a’lâdan yüce âlî-mekânım var idi

Enverî Divanı (Kurnaz ve Tatçı, 2001: 197)

[*Enverî! O güneşin eşigini yastık edindiğin zaman, gökyüzünün en yüksek yerinden bile daha yüce bir makamın vardı.*]

Bir gice işigünü yasdananun
Kadr ile başı âsumâna değer
Necâtî Bey Divanı (Tarlan, 1992: 183)

[Eşiğini bir gece olsun yastık edinenin bu rütbe ile başı gökyüzüne değer].

Şu âşık kim işigün yasdananur kûyun mekân eyler
Hümâdur gûyiyâ evc-i felekde âşiyân eyler
Süheylî Divanı (Harmancı, e-kitap: 198)

[Eşiğini yastık, sokağını mekân eyleyen şu âşık sanki Hüma kuşudur da gökyüzünün en yüksek yerinde yuva yapar].

Hümâ-yı ‘arş-pervâz olsa rûh-ı Hayretî ta’n mı
İşitdüm cân virürken âsitân-ı yâra yasdannmış
Hayretî Divanı (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1981: 230)

[Hayretî’nin ruhu, arşa yükselen bir Hüma kuşu olsa şaşılır mı? Zira işittim ki o can verirken sevgilinin eşiğine yaslanmış].

Şu kim taş işigüne baş koyup ruhın revân itdi
Uyur gülşende san bir bâliş-i zer-kâra yasdannmış
Hayretî Divanı (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1981: 230)

[Taş eşiğini yastık edinerek can veren şu kişi sanki gülbahçesinde altın işlemeli bir yastığa yaslanarak uyuyan kimse gibidir].

9) Lütuf, Merhamet, Şefkat, Vaat, Müjde

Kelime anlamı olarak “iyi muamele” ve “yardım” anlamlarına gelmesine rağmen “lütuf”, klasik Türk şiirinde çoklukla memduhun iyi muamelesi ve yardımı bağlamında kullanılmıştır. Memduhun -ki çoklukla sevgilidir-kendisini sevenlere ve yardımını isteyenlere karşı merhametli ve lütufkâr davranması şiirdeki anlatıcı tipinin daimi arzularından biri olarak izlenir.

“Taş yasdannmak” ibaresinin geçtiği beyitlerde de, taşı yastık edinmiş çaresiz âşığa karşı sevgilinin şefkat nazarıyla bakıp lütufta bulunması istenmektedir.

Înâyeti işigin yasdananur gedâ Hamdî
Dilinde tîr-i belâ vü başında tîg-i kazâ
Hamdî Divanı (Özyıldırım, e-kitap: 2)

[Gönlünde bela kılıcı ve başında bela oku yoksul Hamdî senin lütuf eşiğini yastık edindir].

Didi dilün gangîn dile bir gün sana hoş-dâş olam
Toprag olup taş yasdananur kapunda ol hoş-dâş için
Karamanlı Aynî Divanı (Mermer, 1997: 594)

[Dilin bir gün gamlı gönle sana arkadaş olacağım dedi. Gönül arkadaşlık için kapında toprak olup taşı yastık edindir].

Yakup’un rüyasında tanrısal sese muhatap olması bir lütuftur. Peşi sıra, tanrının ona ilahi yardımı müjdelemesi ve vaat edilmiş toprakları bildirmesi de bu bağlamda değerlendirilebilir.

10) Uzun yıllar geçmesi

Klasik Türk şiiri metinlerinde zaman, karşı konulamayan bir güç olarak varlığını gösterir. Anlatıcı ağzından genellikle olumsuzlukların sebebi ve âşığının aleyhine çalışan bir güç olarak sunulan zaman, felek, rüzgâr ve zamane gibi kelimelerle ifade edilir (Tolasa, 2001: 424).

Yakup’un rüyasında gördüğü merdivenin basamak sayıları ile İsrailoğulları’nın sürgünde kalacağı yıllar arasında sembolik bağlantılar vardır. Nitekim “taş yasadnamak” deyiminin yer aldığı örnek beyitlerde de “nice yıllar” ve “yıllar” zarfları uzun zaman geçmesini ifade eden yapılar olarak izlenebilir:

Komış bir taşta Mecnûn baş görmüş düşde Leylîsin
O taş nice yıllar ara koçmuş ara yasadnamış
Hayalî Bey Divanı (Tarlân, 1945: 214)

[Mecnûn bir taşta baş koymuş, düşünde Leylâsını görmüş. O taşı nice yıllar bazen bağrına basmış bazen yastık edinmiş].

Kapudan bir taşı sünnet ri’âyet eylemiş almış
Nice yıllar anı dil ara kuçmuş ara yasadnamış
Enverî (Kurnaz ve Tatçı, 2001: 107)

[Kapından bir taşı sünnete/geleneğe uyarak almış. Yıllar boyu onu bazen kucaklamış bazen yastık edinmiş/yaslanmış].

Işk dâmına seni nâ-kesem avlatmazısam
İşigün yasadnuban yıllar ile yetmezisem
Karamanlı Aynî Divanı (Mermer, 1997: 562)

[Seni aşk tuzağına düşürmezsem, eşiğini yastık edinip yıllarca orada kalmazsam alçağım].

11) Tekâmül

(Kemal Mertebesi, İtibar Bulmak, Teslimiyet, Sarhoşluk/Cezbe Rütbe, Ay)

Yakup’un yolculuğuna sebep olan olay, annesinin yardımıyla kardeşinin yerine geçerek babası tarafından kutsanması/peygamberliği için dua edilmesidir. Yolculuk sırasına gördüğü rüyanın ardından tanrısal hitaba mazhar olup itibar bulur. Rüyasının sembolik değerini anladığında ise yastık edindiği taşı kendisi kutsar.

Ne ‘âkıldur o Mecnûn kim göre tenhâca Leylâsın
Cihânda cümleden rif’at diyü ol yasadanur tagı
Rezmî Divanı (Gürbüz 2012: 343)

[O Mecnun, nasıl akıllı biridir ki Leylasını tenhaca görebilmek için yeryüzünün en yüksek yeridir diyerek dağı yastık edinir].

Rüyanın ve hayal gücünün simgesi olan ay, zaman ve kaderle de doğrudan ilişkilidir. Ay tanrı/tanrıçalarının elinde bulunan iş de bu kader fikriyle ilgilidir. Eski Yunan’da kader tanrıçaları olarak bilinen ve insanların hayat iplerini eğirdiklerine inanılan Morialar da ay tanrıçalarıdır (Eliade, 2015: 190). Ay aynı zamanda, gece-gündüz, iyilik-kötülük ve düşman kardeşler gibi karşıtlığa ve erginlenmeye de işaret eder (Eliade, 2015: 191). Yakup’un kaderini etkileyecek bir yolculuğa bir türlü yıldızının barışmadığı kardeşi Esav’dan kaçmak amacıyla çıktığı ve yolculuğunu da gece yaptığı bilinmektedir. Bu sebeple “taş yasadanmak” deyiminin geçtiği beyitlerde yer alan “ay”, bu olay halkaları ile birlikte düşünülmelidir.

İrişmiş gün gibi başı göge pür-şevk ü rûşendir
İşigün taşı ey meh Zâtî-i bî-çâre yasadanmış
Zâtî (Gıynaş, e-kitap: 1250)

[Ey ay (gibi sevgili)! Çaresiz Zâtî, senin eşiğinin taşını yastık edindiği için başı güneş gibi göğe erişmiş ve aydınlıkla dolmuştur].

Hergün o mâhun işigini yasadanur güneş
Ben hasta gibi benzer anun da zevâli var
Şem’î Divanı (Karavelioğlu, e-kitap: 164)

[Güneş her gün o ayın eşiğini yastık edinir. Ben hasta gibi onun da sonu yaklaşmışa benzer].

Cân ki bir gün yüzlü mâhun âsitânın yasadanur
Bendedür hâk-i der-i şâh-ı cihânın yasadanur
Cafer Çelebi Divanı (Erünsal, e-kitap: 343)

[Can, bir güneş yüzlü ayın eşiğini yastık edinmiştir. (O bir) köledir ki cihan padişahının kapısının toprağına yaslanmış (yüz sürmüştür)].

Erginlenme (inisiyasyon), bir geçiş ritüeli olarak kişinin bir öğretici gözetiminde yaşayacağı deneyim/sınavlar sonrası bir topluluğa, bir hâle dâhil olması, bir tekâmül sürecidir. Nitekim deyim yer aldığı kimi beyitlerde tekâmül düşüncesi öne çıkar:

Kâmilün taş yasadanup toprak döşenmekdür işi
Bâliş-i râhatda dâ’im câhil-i nâ-dân yatur
Azmizade Hâletî Divanı (Kaya, e-kitap: 317)

[Kemale erişmiş kişinin işi toprağı döşek taşı yastık edinmektir. Rahat yastıkta daima bilgisiz cahiller yatar].

Âsitân-ı devletinde her gice taş yasadanup
Kadre irdi bî-sa’âdet onmaduk başum benüm
Hecrî Divanı (Zülfe, e-kitap: 153)

[Devletinin eşiğinde her gece taşı yastık edinip benim mutsuz, talihsiz başım itibar buldu].

Eski dönemlerden itibaren ay da erginlenme törenlerini simgelemektedir. Benzer şekilde cezbe hâli yaşanmasına yardımcı olan içkiler de erginlenme törenlerinin bir parçasıdır. Dolayısıyla örnek beyitlerde “sarhoşluk”la birlikte kullanılan “taş yasadanmak” bu bağlamda düşünülebilir.

Mest ola şol ki yasdana iç işigün taşın
Taht-ı yedinde olur anun tahtgâh-ı Cem
Rahîmî Divanı (Mermer 2004: 264)

[Sarhoş olup iç eşiğinin taşını yastık edinen kişi için, Cem’in tahtı elinin altında olur].

Yakup’un rüyası da aslında bir erginlenme ritüelidir ki Yakup, bu rüyanın ardından bir aydınlanma ve bir zihinsel tekâmül yaşar. Yakup gördüğü rüyayı yorumladığında, rüyaların mesajına teslimiyet gösterir. Dolayısıyla beyitlerde yer alan “ay”, bu erginlenmenin işareti olarak da değerlendirilmelidir.

12) Can Vermek, Ölüm, Mezar, Matem, Pişmanlık

Yakup’un simgesel rüyayı göreceği yolculuğa çıkması apokrif metinlerin bir kısmına göre babası İshak’ın ölümünün ardından gerçekleşir. Yakup, kardeşi ve yeğeni tarafından öldürüleceğine inandığı için annesinin de telkinleriyle yolculuğa çıkar. “Taş yasadanmak” deyiminin geçtiği beyitlerdeki ölüm ifadesinin arka planında hikâyenin bu kesiti olmalıdır:

Taş işigin yasadanurken yârün iriş ey ecel
Kim ölüm bu demde ehl-i ‘ışka râhat hâbıdur
Celîlî Divanı (Kazan Nas, e-kitap: 91)

[Ey ecel! Sevgilinin taş eşiğini yastık edinmişken gel. Çünkü bu anda ölüm âşıklar için istirahat uykusudur].

Yakup, rüyadan uyandığı sırada bulunduğu yerde (beytel) tanrının olduğunu anlayamamasından pişmanlık duyar. Deyimin geçtiği beyitlerdeki pişmanlık ifadesi de bununla paralellik gösterir:

Agla iy yâr akıt gözün yaşını
Yasadursın makberenün taşını
Mürîdî- Pend-i Ricâl (Kılıç, 2005: 259)

[Ey yâr! Ağla, gözyaşını akıt. Mezar taşını yastık edinirsin].

Gök futa sarup başına oldu kara yaslu

Toprak dösenüp yasdanur ahcârı benefşe
Cafer Çelebi Divanı (Erünsal, e-kitap: 191)

[Menekşe, başına gök renkli bir peştamal sarıp derin bir mateme girdi.
Toprağı döşek, taşları yastık edindi].

13) Taş Kalplilik, Düşman

Klasik Türk şiirinde sevgili genellikle, merhametsiz, âşıklarına eziyet etmekten zevk alan, taş kalpli ve zalim bir tip olarak var olmuştur. “Taş yasdanmak” deyiminin yer aldığı kimi beyitlerde âşıkların taşı yastık edinmelerinin, taş kalpli sevgilinin merhametine sebep olmayacağından bahsedilir:

Eşiği taşı yasdansa ser-â-ser ‘uşşâk
Yine ol seng-dile zerrece şefkat gelmez
Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Divanı (İnce 1994: 332)

[Âşıklar baştanbaşa eşiğinin taşı yastık edinse, o taş kalpliye yine de
zerre kadar şefkat gelmez].

Klasik Türk şiirinde anlatıcı tipi kendini âşık olarak tanımladığı için, okuyucu şiirin kurgu evrenine âşığın bakış açısıyla bakar. Arapça “ra ka be” (gör-, kontrol et-) kökünden türeyen rakîb, 16.yy. sonuna kadar sevgiliyi koruyup kollayan, dışarıya çıktığında ona refakat eden ve böylelikle âşık/lar/la görüşmesini engelleyen anlamındayken; 16.yy.dan sonra aynı sevgilinin aşkına talip anlamını kazanmıştır (İbn Hazm, 2015: 94-96; Kurnaz, 2000: 80; Şentürk 1995: 11). Hangi anlamda kullanılmış olursa olsun, âşığın bakış açısıyla sürekli olumsuzlanarak anlatılan rakibin, Klasik Türk şiiri metinlerindeki benzetilenlerinden biri de “düşman”dır.

Kardeşi ve yeğeni Yakup’a düşmanlık besler. Tevrat yorumlarında, iyi bir avcı olan yeğenin Yakup’un peşine düşerek onu yakaladığı, tüm eşya ve elbiselerini aldığı fakat Yakup’un yalvarışları karşısında canını bağışladığı anlatılır.

Azmî-zâde Hâletî Divanı’nda “taş yasdanmak” deyiminin kullanıldığı bir beyitte “düşman”, rakip kastedilerek kullanılmıştır. Sevgilinin eşiğini yastık edinen âşıkların amacına ulaştığını, dolayısıyla düşmanın bu durum karşısında kahrolarak başını taşlara vurması gerektiği ifade edilmiştir.

Yasdanur dil-hâsteler yârün işigi taşı
Kangı taş katıysa düşmen ana ursun başını
Azmî-zâde Hâletî Divanı (Kaya, e-kitap: 653)

[Âşıklar sevgilinin eşiğinin taşı yastık edinirler. Düşman/rakip, hangi taş
daha sertse ona başını vursun].

Bu beyitle Yakup’un rüyası arasında şu şekilde bir ilişki kurulabilir: Yakup’un rüyasına mekân olan “beytel” de dünyanın merkezi ve tanrının evi olarak kabul edildiği için, “sevgilinin eşiğinde taşı yastık edinmek” metaforuyla doğrudan örtüşmektedir. Yakup, amacına ulaşmıştır. Ona düşmanlık edenler (kardeşi ve yeğeni) artık bu durumun üzüntüsünü yaşamalıdır.

14) Kaos**(Ezel, Su, Irmak)**

Tevrat’ın Tekvin kısmında başlangıçta bir kaosun varlığına ve her tarafın sularla kaplı olduğuna değinilerek, altı gün boyunca tanrının yarattığı şeylerden bahsedilir.

Nev’înin bir beytinde “taş yasdanmak” deyiimiyle birlikte yer alan ezel fikri, kaos ve suyla birlikte düşünölmelidir:

Bünyâd-ı ‘âlemün taşı taş üzre konmadın
Taş yasdanurdı râh-ı gamunda gedâlarun
Nev’î Divanı (Tulum ve Tanyeri 1977: 384)

[Kâinat binasının taşı taş üstüne konulmadan (evren yaratılmadan) önce, senin dilencilerin gam yolunda taşı yastık edinirlerdi].

Su, her kültür ve inanışta önemlidir. Mezopotamya’da her tapınağın içinde bir su kaynağı vardır. İbadetin su ile ilgili yönü (el yıkama/abdest ritüeli)tapınaktaki suyla yapılırdı. Mezopotamya’da tapınakların ilahi ve kozmik bir su kaynağı üzerine inşa edildiğine inanılırdı (Demirci 2013: 80-81).

Deyimin geçtiğı beyitlerde akarsuyun yatağındaki taşlara çarparak akmasından kaynaklı bir hayalin varlığı dikkat çekmekle birlikte, su ve taşın Mezopotamya tapınak mimarisinin iki temel unsuru olduğu düşünöldüğünde, beytin Yakup’un rüyasını konu alan İbrani mitosundan da beslendiğı anlaşılacaktır:

Gerçi kim taş yasdanup toprak döşenmekdir işi
Cûy-ı gülşen ‘âşık-ı dîdâra benzer benzemez
Cinânî Divanı (Okuyucu, 1994: 504)

[Her ne kadar işi; taşı yastık, toprağı döşek edinmek olsa da gül bahçesindeki ırmağın yüzü âşığa benzer mi benzemez mi bilinmez].

Su gibi taş yasdanup toprak döşensin muttasıl
Cân u dilden her kim eyler ârzû dîdârını
Mostarlı Ziyâî Divanı (Gürgendereli, e-kitap: 212)

[Her kim senin didarını candan arzu ederse, su gibi daima taşı yastık, toprağı döşek edinsin].

Ser-i kûyunda ‘uşşâkun katı yasdukdadur başı
Ki toprak döşenüp su gibi seng-i hâre yasdanmış
Hâverî (Gıynaş, e-kitap: 1252)

[Sokağının başında âşıklarının başı sert yastıktadır. Su gibi toprağı döşek, mermeri yastık edinmiş].

Sonuç

Klasik Türk şiiri metinlerinde “taş yasadınmak”/“toprak döşenip taş yasadınmak” olarak varlığını sürdürmüş deyim, genellikle âcizlik ifadesi olarak yorumlanmıştır. Kapı, eşik ve sevgili ile beraber kullanıldığında bu yorum bağlamla tutarlıdır. Ancak, ayrılık, gece, siyahlık, Kâbe, gökyüzü, melek, cennet, lütuf, müjde vb. kavramlarla kullanıldığı beyitlerde deyime verilecek “âcizlik” anlamı yetersiz kaldığı gibi, deyim kökeni hakkında da bir fikir vermemektedir.

Bu çalışmada, deyim yer aldığı tüm beyitlerin tanıklığı ile aslında beyitlerde deyimle beraber kullanılan kavram ve hayallerin Tevrat’ta da anlatılan bir İbranî mitosunun olay halkaları ile örtüştüğü tespit edilmiştir.

Kur’an’da yer almayan bu anlatının İslam kültür dairesinde oluşmuş bir edebiyat geleneğinin metinlerinde kendine nasıl yer bulduğu ayrı bir araştırma konusudur. Ancak, mitosların toplumsal bilinçaltında yaşamaya devam ettiği, başlangıçta dinsel olanın zamanla sekülerleşerek din dışı/kutsal dışı hâline geldiği bilinmektedir (Eliade, 2017: 11). Dolayısıyla mitlerin yaşadığı bu dönüşümün yanı sıra tefsirde İsrailiyat anlatılarının azımsanmayacak ölçüde yer bulması da kültürler arası geçiş sorusuna cevap ararken hatırdan çıkarılmamalıdır.

Kaynakça

- Aksoy, Ömer Asım. (1994), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-Deyimler Sözlüğü*. C.2, TDK Yayınları, Ankara.
- Aksoyak, İ. Hakkı. (e-kitap), *Gelibolulu Mustafa Âlî Divanlar*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>.
- Arslan, Mehmet. (e-kitap), *Mihri Hâtun Divânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58679,mihri-hatun-divanipdf.pdf?0>.
- Avşar, Ziya. (e-kitap), *Revânî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0>.
- Cooper, J.C. (1979), *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*. Thames and Hudson Publication, London.
- Çavuşoğlu, Mehmed. (2003), *Divanlar Arasında*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Çavuşoğlu Mehmed, Tanyeri, M. Ali. (1981), *Hayretî Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Çeltik, Halil. (e-kitap), *Ahmed-i Rıdvan Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55738,ahmed-i-ridvan-divanipdf.pdf?0>.
- Dağlar, Abdülkadir. (2014). “Şiirin Mazmûn Hâli”, *Metnin Hâlleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh*, (ed. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım), Klasik Yayınları, İstanbul: 196-247.
- Dehhudâ, Ali Ekber. *Lugatnâme-i Dehhudâ*. CD.
- Demirci, Kürşat. (2013), *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*, Ayışığı Kitapları, İstanbul.

- Doğan, Muhammet Nur. (e-kitap), *Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn..* <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10679,girispdf.pdf?0>.
- Durmuş, Tuba Işınsu ve Rıdvan Canım. (e-kitap), *Edirneli Şevkî Divânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59035,sevki-divanipdf.pdf?0>.
- Eliade, Mircea. (2015), *Dinler Tarihine Giriş*. (çev. Lale Arslan Özcan), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Eliade, Mircea. (2017), *Kutsal ve Kutsal Dışı*, (çev. Ali Berktay), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Erünsal, İsmail E. (e-kitap), *Tâcî-zâde Cafer Çelebi Dîvân.* <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0>.
- Eyüboğlu, E. Kemal. (1973), *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık.
- Gıynaş, Kamil Ali. (e-kitap), *Pervâne Bey Mecmuası.* <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0>.
- Graves, Robert, Patai, Raphael. (2013), *İbrani Mitleri Tekvin-Yaratılış Kitabı*, (çev. Uğur Akpur),: Say Yay. İstanbul.
- Gürbüz, Mehmet. (2012), *Safiye Sultanzâde Mehmed Rezmî Divan*, Grafiker Yayınları, Ankara. Harmancı, M. Esat. (2017), *Süheylî Dîvân*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55750,suheyli-divanipdf.pdf?0>.
- Gürgendereli, Müberra. (e-kitap), *Mostarlı Hasan Ziyâ’î Divânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>.
- İbn Hazm. (2015), *Güvercin Gerdanlığı*, (çev. Mahmut Kanık), İnsan Yayınları, İstanbul.
- İnce, Adnan. (1994), *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara.
- Kanar, Mehmet. (2011), *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul.
- Karavelioğlu, Murat A. (e-kitap), *Şem’î Dîvânı*, http://www.ekitap.yek.gov.tr/Home/Show2?BOOK_NO=27.
- Kaya, Bayram Ali. (e-kitap), *Azmi-zâde Hâletî Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>.
- Kazan Nas, Şevkiye. (e-kitap), *Celilî Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59375,celili-divanipdf.pdf?0>.
- Kılıç, Atabey. (2005), *Mürîdî ve Pend-i Rical Mesnevisi(İncelme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Akademi Kitapevi, İzmir.
- Kılıç, Filiz. (e-kitap), *Âşık Çelebi Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0>.
- Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*, (2012). Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul.
- Kurnaz, Cemal, Tatçı, Mustafa. (2001), *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*, MEB Yayınları, Ankara.

- Kurnaz, Cemal. (2000), *Divan Edebiyatı ve Türk Kimliği*. Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara.
- Mengi, Mine. (1995), *Mesîhî Dîvânı*. AKM Yayınları, Ankara.
- Mermer, Ahmet. (1997), *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Mermer, Ahmet. (2004), *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul.
- Nanon Gardin, Olorenshaw, Robert , Gardin, Jean , Klein, Olivier. (2014), *Larousse Semboller Sözlüğü*, (çev. Beyza Akşit), Bilge Yayınları. İstanbul.
- Okuyucu, Cihan. (1994), *Cinânî Hayâtı Eserleri Dîvânının Tenkidli Metni*, TDK Yayınları, Ankara.
- Onay, Ahmet Talât. (1992), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (hzl. Cemal Kurnaz), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Özyıldırım, Ali Emre. (e-kitap), *Hamdullah Hamdî Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10615.girispdf.pdf?0>.
- Parlatır, İsmail. (2008), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara.
- Şentürk, Ahmet Atilla (1995), *Rakibe Dair (Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden)*, Enderun Yayınları, İstanbul.
- Tanrıbuyurdu, Gülçin. (e-kitap), *Kalkandelenli Mu’idî Dîvân*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59883.kalkandelenli-mu39idi-divanipdf.pdf?0>.
- Tanyeri, M. Ali. (1999), *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tanyu, Hikmet. (1968), *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Tarlan, Ali Nihat. (1945), *Hayâlî Bey Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tarlan, Ali Nihat. (1992), *Necatî Beg Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tatçı, Mustafa. (e-kitap), *Yunus Emre Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663.metinpdf.pdf?0>.
- TDK. (1978), *Derleme Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- Tolasa , Harun. (2001), *Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tulum, Mertol, Tanyeri, M. Ali. (1977), *Nevî Divan*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl. (1977), *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İnkılap ve Aka Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Yazar, İlyas. (2010), *Kânî Dîvânı*, Libra Kitap, İstanbul.
- Yekbaş, Hakan. (2010), *Sehî Bey Divanı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Ozan. (2013), “Gelenekten Deyişe” Klasik Türk ve Fars Edebiyatlarının Ortak İfade Biçimlerinden “Başa Toprak Saçmak”, *Türük Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. S. 2. s. 336-350.
- Zülfe, Ömer. (e-kitap), *Hecrî Dîvân*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10618.hecripdf.pdf?0>.
- Zülfe, Ömer. (e-kitap), *Yakînî Dîvân*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/>.